

CSONTOS JÁNOS
Élet a kereszten

Csalános ekkor, a letúnt század elején még határozot-
 tan különáll Úzvártól. Az a hegy választja el a két
 falut, ahol egykor a legendák vasvára, a műkedvelő
 régészek reménytelen szerelme állott, és amit még az
 Árpád-ház idején is dacolni vélt a makacs népi
 emlékezet. Később, a nagy bolsevik kísérlet idején e
 hegy tövébe építik majd az első, futballpálya
 hosszúságú panelházat; a kisebb községnyi lélek-
 számú épület és a domb között akár egy mesterséges
 kanyonban vezet az országút. (Mint a borulás, jellem-
 zi találónagyanyád, Vasas Jolán.) A sorban, kon-
 cepciótlanul lepottyantott lakógyárak kedvéért fel-
 számolják a stílusos, mezővárosi hangulatú vasvári
 főutcát, Országépítő Béla király emlékkápolnájával
 egyetemben, aki erre menekült a tatárvesz idején.
 A világfelforgatók a panelrengeteget városközpont-
 nak nevezik majd, de elmulasztanak hozzá főteret
 (Negyedik Béla teret) tervezni. A király emlékét
 csupán a Cipó völgyének neve őrzi: állítólag ide gurul
 le véletlenül a királyi cipó egy déli pihenő alkalmával.
 (Mások – nem minden rasszista tempótól mentesen – a
 „cigánydepó” esszenciáját vélik felfedezni benne.)
 A városrendezők odébb komplett temetőt is felszámol-
 nak a kártyavár-lakótelep kedvéért, a csontokat mon-
 struózus markoló emeli ki, hogy új tömegsírba szórja be
 őket; de jut is, marad is: lesz mit keresgélniük jövő
 korok régészeinek. Ám Úzvár ekkortájt még erősen
 rurális jellegű, bár a gyár köré emelt tisztviselői és
 munkáskolóniák már kifejezetten urbánusak: akár
 Osztravában vagy a Rajna mentén is épülhetnének.
 Úzvár őslakói kézenfekvő módon az úzok lehetnek: a
 kárpátmedencei olvasztótégely kunokon, jászokon,
 besenyőkön túl e harcias népet is magyarrá olvasztja.
 A nemzetség feje, Oguz kagán anyja Hold fejedelem-
 asszony, a kagán már kisdéd korában is nyers húst
 eszik anyatej helyett és bort iszik rá. Negyven nap alatt
 serdül fel: lába mint a bikáé, dereka a farkasé, háta a
 cobolyé, melle a medvéé. Miután az óriás orrszarvút
 legyőzi, nőszülni támad kedve. Felesége égi sugáron
 ereszkedik le; három fiuk: Nap, Hold és Csillag. Mikor
 felcseperednek, Oguz három nyilat lő fel az égre –
 kelet, nyugat és észak irányába: fiai azt kövessék, új

szállásterületeket meghódítva. Csillagnak jut a nyu-
 gatra szálló nyílvevő, így tehát Úzvár megalapítói is
 mind-mind csillaggyermekek. Angyaloknak azonban
 nem angyalok: szárnyuk nem elcsökevényesedett,
 hanem sohasem volt. A historikusok alapjában véve
 nem vitáznak az eredetmítosszal. Az úzokat előbb a
 besenyők elhagyott szállásterületeire helyezik, majd
 kazár hódoltság alá sorolják. Oguz kagán ivadékai
 ekkorra már több csatát is vesztenek, a döntő ütközetet
 a Balkánon. A Kárpátmedencébe tönkrevert seregként,
 üzött vadként érkeznek, mint némely feltételezések
 szerint egyes elszakadt magyar törzsek: úz szórványok
 keletkeznek Erdélyben, délen, de odafenn északon is.
 A keleti végeken székely felügyelet alá utasítja őket a
 felálló gyepűrendszer; sok helyen fekete kunoknak
 nevezik Oguz sarjait. A vasműves tradíciót már talán
 csak az úzvári utódok kerekítik a kollektív történehez,
 bár a három égtáj felé lőtt vasnyilak nem ellenkeznek
 a múlt ilyesféle igazgatásával. Mért ne lehetne az úz a
 hámorok népe? A vasgyár már a szabadságharcnak is
 szolgál fémmel gránáthoz, puszkacsőhöz: Ejzenbájert,
 a nyugateurópai tanulmányutakon pallérozódott kora-
 beli zseniális topmenedzsert kivételes tehetsége előbb
 forradalmi ipartisztviselővé, majd tengerentúli vál-
 lalkozóvá röpíti. A gyáralapító konzorcium, amelyből
 a későbbi Társulat, a Rimamurány kinő, a feje tete-
 jére állítja a hagyományos gazdasági képletet: míg a
 középkori vashámorok esetében mindig az érchez
 szállították a fűtőanyagot, a fa- és kőszén, itt most
 egy huszárvágással a fához és az új szénbányákhoz
 fuvarozzák a nyersvasat. Mert erdő aztán van
 bőséggel; nem is szólva a bányakoncessziókról. Mivel
 pedig ércet kevesebbet kell szállítani, mint a kohó és a
 hengermű etetéséhez szükséges fűtőanyagot, az úzvári
 gyár hamar rentábilissá válik. Igaz, óhatatlanul délebb-
 re kerül az évszázadok során megszokottnál, és ennek
 Trianonban lesz nagy jelentősége, amikor a csehek a
 megkaparintott színmagyar gömöri vidékekhez ráadás-
 ként az egész Rozsdás-patak völgyét is a magukénak
 akarják, Úzvártól a pákádi lemezgyárig, beleértve a
 közbeeső bányatelepeket is. Érvelésük megkapóan
 racionális: úgy a logikus, ha a nyersanyag-lelőhelyek
 és a feldolgozóüzemek organikus egységet alkotnak,
 természetesen az ő fennhatóságuk alatt. (Más kérdés,
 hogy Trianonnal a gyorsan talpra álló Úzvár paradox
 módon jól jár: nemcsak az elszakított országrészek
 vasérc- és mészkőbányáit választják le róla, de a
 kossói konkurenciát is.) A cseh indokok között
 nyomtatékosan felbukkannak az Úzváron tömegesen

Részlet a szerző *Magyar Dekameron* című, készülő kötetéből.

jelenlévő tót vendégmunkások is, akik északról húzódnak le az új munkalehetőség miatt, de pár emberöltő múltán már hovatovább asszimilálódnak az őket körülölelő palóc és barkó tengerhez. Ez a paraszti népesség a Rozsdás-patak völgyében már évszázadok óta tengődik a gyatra földeken, hol a töröknek, hol a regekői püspöknek adózva. A vidéket hol martalóchadak dúlják végig, hol a pestisjárvány népteleníti el szinte teljesen. Békésebb időkben a falvak és puszták mindig újránépesülnek, de a mocsártól elhódított vizenyős szántók alig tudják eltartani az ittenieket. A népkeveredés már az iparosodás előtt is általános: olyan falu is akad errefelé, melynek lakói a huszita menekültektől származtatják magukat. Egy idő után már csak a végtelen erdőségekből tudnak újabb földeket és legelőket kihalítani, ám ez mára odáig fajul, hogy a vidéket mindinkább a furcsa formájú lekopaszított dombok látványa uralja. A birtokok így is folyton aprózódnak: Csalánoson például, ahol dédapád, Atyus megtelepszik és családot alapít, az előző századfordulón papíron már több a nemes, mint a paraszt meg a zsellér. Nem csoda, ha a nélkülöző völgynek úgy jön a nehézipar meg a bányanyitások sora, mint a megváltás. Igaz, a kétlaki földműves mindig óvatos duhaj volt: biztos, ami biztos, nem adja fel nadrágszíj-parcelláját sem. A kolóniákat amúgy sem neki építi a Társulat – ő inkább nap mint nap munkáscsapatokba verődik, s az elmaradhatatlan fapapucsban kuburcolva, karbidlámpával felszerelve vág neki a harmadik-negyedik faluból is, hogy a fújásra, a dudaszóval jelzett műszakkezdetre Úzvára érjen. A manufaktúra akkor alakul valódi gyárrá, amikor a gömörvári püspök kegyeskedik engedélyezni, hogy a vasutat áthozzák a Sajón. Az első kolónia még az északról lehúzódo bányászoknak épül Karuban, a vasmunkások telepei pedig közvetlenül az Úzvár szívében dobogó vasygátat ölelik körbe. Ebben a kiforratlan, de roppant derűlátó állapotában találkozunk Úzvárral Zsuga bácsi, a nagy mesemondó, akinek meséiben a vasmag mégiscsak a mindennél izgalmasabb rögvalóság. Amennyire író, annyira vérbeli riporter is: a kétféle szenvedély ikerlánggal lobog benne. Úzvára a sógorai miatt vetődik: az egyik a Rimamurány nagy tekintélyű tisztviselője, a másik ügyvédként praktizál. Zsuga bácsi három lánya a vasközi szolgálati villában tölti a nyarakat; hol ő, hol a neje, Janka hozza-viszi őket. A parasztivadék előbb megbarátkozik az iparvidékkel, majd valósággal a szenvedélyévé válik. Még ahhoz a generációhoz tartozik, amelynek tagjai

idegenbe vetődve nemcsak a múltra, ódon várakra és templomokra, de a jelenre is kíváncsiak: gyárrakra, bányákra, hidakra és alagutakra. Zsuga bácsi is akkurátusan körülnéz Gömörváron, Ruzsnyán, Vasdombon, Nádorszálláson. A szívébe mégis Úzvárt zárja, mert arról nem naplót, újságcikket vagy riportot ír, hanem regényt. Élet a Kereszten a címe, s a névbéli Kereszt nem egyéb, mint a hétfelől összefutó úzvári völgyek metszéspontja. Zsuga bácsi Úzvára szemléletesebb, mint a korabeli fekete-fehér képeslapoké: nála vörössalagos utak futnak vöröstégla épületek között, puha és vörhenyes a föld is, a kolóniák népe a gyári boltban, a provizorátban jegyre kapja a napi betevőt. Parányi gyári mozdony iparkodik a gázfejlesztőkhöz, kézkubonyos munkások élvezik az öntés csodálatos perceit. A hengersorhoz csürkapun át visz az út, hogy a tollforgató megcsodálhassa a hosszú vaskígyók földön futó, égi tarajú siklását meg a mennyezetről alácsüngő vasollót, a hákot. A főmérnök hős nem egy Berend Iván, kissé papírízű jellem, de sodorja magával a békebeli kor optimista lendülete. Bár Zsuga bácsi a szociális csodák mellett sztrájkot is megél Úzváron, aminek természetesen markáns nyoma marad a történetben, s ezért a regényt egyik lelkes kritikusa nem átallja egyenesen a magyar Zserminálnak nevezni. Zsuga bácsi felfigyel az úzvári társadalmi modell kötőanyagára, a kasztszellemeire is, ám ezt még afféle anekdotázó kedélyességgel szemléli. Nem úgy, mint egy emberöltővel később Szövő Zalán, aki a vidék cifra nyomorúságát feldolgozó szociográfiájában már egymást feltételezőnek látja a kapitális és a feudális elvet. Szerinte a Rimamurány és a vármegye Úzvára ég és föld, a gyári elkülönülésre meg az erdei majális négy szintű kasztrendszerét hozza fel modellértékű példának. Mindig úgy vélted, Szövő Zalánból süt az osztályharcos hév, amelynek fűtőanyaga a jogos paraszti sértettség, s ezt a lázadó attitűdöt szeretné kiterjeszteni a munkásságra is. Csakhogy merőben mást kap, mint amit vár: bármit mondjanak az ideológusok, az úzvári munkások a jóléti háló hatására ekkor már komformisták („dermedtek”); eszük ágában sincs forradalmat csinálni. A kapitalizmus persze kapitalizmus, úr és szolga sosem cserélhet helyet, de a tehetségnek van mód kiemelkedésre: tanítatja a Társulat. S a gyári munkás sem ostoba: látja, másutt mint mennek a dolgok. Úzváron ugyan a vezetők a tisztai kaszinóban, míg a munkások az olvasóegylet székházában mulathatják munka után az időt, de ugyanazok az újságok járnak ide is, oda is, és a biliárdasztal zöldje is ugyanaz. A kolónialakók helyett a

térmeister javítja az ereszcatornát, szabadidejükben színjátászó körbe, dalárdába, zenekarokba járhatnak, a munkás nemcsak futballozik és birkózik, de korszolyázik és teniszezik is. Való igaz: az urak nem vegyülnek másokkal. Még a kolóniaépítészet is leképezi a kasztokat a domborzat segítségével: legalul a Rendetlen Kolónia a kétkezieknek, mögötte a Hosszúsor a művezetőknek, fölötte a Kisamerika a középvezetőknek, s legfölül a Nagyamerika sok szobás villái a gyári elitnek. Igaz, ez az elit nem szívelheti a politikai szervezkedést, de hát a rend és kiszámíthatóság munkás hívei nem is nagyon akarnak ez idő tájt szervezkedni. (Kivéve dédapádat, ám ez egy külön történet.) Zsuga bácsi regényében meg végképp előfordulnak idillgyanús mondatok. „A szél egész éjjel rázta az ablakokat. A kereszti szél, amely sohasem szűnik meg, s éjszokról nekifekszik az iskolának, amelyet a falu felett a dombtetőre építettek.” Vagy ez

itt: „Kint boldogan világított a lefelé hajló szépséges nap a drága, mély kereszti völgyre.” Olykor elmélázol: találkozhatott-e vajon az Úzvárt kaptató Zsuga bácsi Atyussal, vagyis Toszván Pestával, négy dédapád egyikével? Ha találkoztak, biztosan szót értettek a megtömött csibuk vagy egy pohárka regekői bor mellett. Atyus, akit harmincöt évesen nyugdíjazott a Rimamurány, hogy ne csináljon szakszervezetet, akkor még nem a bő hófehér lebernyegében járt-kelt, s még senki sem nézte túlkoros angyalnak. Ha eszmét cseréltek, és Zsuga bácsi az úzvári regény címét is emlegette, talán nem véletlenül került ki Trianon után Nagymagyarország fehér kőből kirakott térképe sem a csalánosi Marton-hegy oldalába, közvetlenül a feszület alá, melyet huszonöt éven át naponta szemlélhettek az ingázók a pákádi kisvonal ablaktalan kupéiból. Igen, ez az irredenta reménység is afféle volt, mint Jézus elhúzódo agóniája: élet a kereszten.

SERFŐZŐ KRISZTIÁN

Cédula

*Egy cetlit találtam az asztalon
(sárga, kis tapadósávós cédula):*

*„Nem tudom, mikor jövök.
Nem tudom, hazajövök-e egyáltalán.
Ne maradj fent sokáig –
ne éjjelig tévézz.
Kólát, tejet vettem.
Hidegkaját találsz.”*

Intimbetét-szárnycsapás

(légiutas-kísérő)

*üresre tágitott légi nyílt-folyosó.
hosszhorizont-fekvéses, fapados gépjárat.
expressz tér-izgalom. aero-félelem.
az égi kikötő...(?)*

(szárnyas-betét csapások...)

kis szoknya, jó lábak.